

„Universitățile“ mele „trans-nistrene“

„Am cunoscut răul absolut“

- Cu ce vreți să începem?
- Cu începutul. Spuneți-mi, când v-ați născut?

- Al! Cu asta începeți! Eu am o problemă până și cu nașterea... că în momentul în care ne-am întors din Transnistria n-aveam nici un fel de acte. În situația dată, fiind dintr-un orașel care era sub ocupație sovietică, Herța...

- Sunteți din Herța! Ca Fundoianu!
- Exact, ca Fundoianu. Să știți că atunci când eram eu copil, la Herța, el venea și la noi acasă. Eram mic, o singură dată l-am văzut, era îmbrăcat într-un costum alb, și m-a ridicat în brațe până sus, deasupra capului său. O singură scenă, asta o rețin. Dar unde rămăsesem... o dată ajunși la București, părinții s-au dus la Primăria de la Amzei, să-mi facă act de naștere pe bază de declarație notarială. Eu sunt născut pe 27 noiembrie 1927. Și notarul a scris 27 noiembrie 1928. Așa am rămas cu un an mai tânăr, dacă eram femeie era formidabil!

- Știu că vă este greu să vorbiți despre perioada deportării în Transnistria. Vă rog, totuși, s-o faceți, chiar dacă pe scurt...

- Vreți despre asta? Hai să vă spun câte ceva.. Aveam 12 ani și eram în clasa a doua de liceu, la „Grigore Ghica Voievod“ din Dorohoi - să știți că nu eram un elev strălucit, aveam tot felul de alte preocupări, extrașcolare! - când am plecat în vacanță, acasă, la Herța. Pe 26 iunie, sovieticii au dat ultimatumul pentru Basarabia și Bucovina de Nord... granița veche era la 15 km de Herța, la Mamornița, așa că toată lumea își vedea de treabă. Numai că, pe 29 iunie ne-am trezit cu blindatele rusești acolo și, chiar și atunci, credeam că era vorba de o greșală și că rușii se vor retrage. Ei însă au rămas și un an de zile am fost sub sovietici, am mers la școala sovietică... Tatăl meu avea o brutărie cu vreo 20 de muncitori, așa că noi am fost considerați „burjuii“. S-au făcut naționalizări și colhozuri imediat, au adus și conducători din Rusia, din Ucraina... în fine, între 13 și 15 iunie 1941, au început deportările din toată Basarabia și Bucovina de Nord, nu pe criterii etnice, ci pe criterii de clasă. Deportări în Siberia! Noi figuram pe lista celor dintâi deportați, dar am scăpat ca printr-o minune: prin '39, familia mea

„Hai să vezi cum
îi împușcă
pe jidani!“

ajutase o familie de oameni foarte săraci, cu mulți copii. Mama le-a dus mâncare, iar tata i-a dat de lucru celui tâmplar, care, fără ca noi să știm pe atunci, era comunist ilegalist. Când au venit rușii, el a căpătat o funcție și a făcut să fim deocamdată șterși de pe lista pentru Siberia... în pofida faptului că eram printre „burjuii“ cei mai mari din Herța. La 22 iunie 1941, cam peste o săptămână, a izbucnit războiul și prin 5 iulie trupele românești erau de-acum la marginea Herței. Foarte bucuros, tata m-a luat de mână, zicând: „Hai să-i întâmpinăm pe-ai noștri, c-am scăpat de Siberia!“! Ajunși la fața locului, un căpitan, în loc de „bună ziua“ zice: „Care dintre voi sunt jidani să treacă de cealaltă parte!“! Pe marginea drumului era un șanț și nu mai rețin decât c-am văzut puștile îndreptate spre noi...

- Câți ani aveți?
- 13. Dar, din grupul de români, unul dintre ei a sărit înaintea puștilor zicând: „Domnule căpitan, darăștia sunt oameni care-au suferit de-a valma cu noi!“! Expresia asta mi-a rămas mie în cap, „au suferit de-a valma cu noi“. Apoi, tot grupul de români s-a băgat în fața noastră...

- Români veniseră și ei „în întâmpinare“?

- Da. Noi, jidani, am putut pleca, ceilalți au rămas, iar tata nici măcar o vorbă n-a spus pe drum... ce-o fi fost în sufletul lui...

- Dar în al dvs.?!
- Am rămas, am rămas cu trauma... A

L-am cunoscut prea târziu pe domnul *Liviu Beris*, doctor în inginerie genetică, cercetător cu rezultate absolut remarcabile și, uneori, de-a dreptul spectaculoase. L-am abordat cu sfială și acest interviu mi s-a părut mai greu decât oricare altul, fiindcă, pentru întâia oară, m-am temut că întrebările mele ar putea părea lipsite de sens, poate chiar inoportune. „De obicei, evit interviurile“ - mi-a spus, de la bun început, dl Beris, iar eu am înțeles că există dureri care cer o tăcere pe măsura lor, cuvântul neputând decât să le trădeze. Dar mai știam un lucru: anume, că cititorii revistei noastre merită să-l cunoască mai bine pe Liviu Beris, atât în calitatea sa de om de știință, cât și în aceea de neostoit căutător al dreptății și al adevărului. Căci datorită celor asemenea domniei-sale am aflat noi că nici o încercare de a descoperi adevărul nu poate fi zadarnică și că, așa cum spunea Elie Wiesel, omului îi este dat să poată transforma nedreptatea divină în dreptate omenească...

două zi, toți evreii au fost adunați în niște sinagogi și pivnițe, unde am stat vreo trei zile.

- Cu ce explicație?
- Nici una. Apoi s-au alcătuit niște liste, așa, fără nici un criteriu. Au fost strigați și scoși afară și împușcați 132 de oameni, adulți și copii. Un român, Rumeș Dumitru, a asistat la execuție și a povestit cum a fost chemat de un prieten: „Hai să vezi cum îi împușcă pe jidani!“! El a văzut cum rămăsesse în viață o fetiță de vreo șase ani, probabil că mitraliera a tras deasupra și capul ei nu a fost prins. Șeful grupului de execuție s-a dus s-o împuște personal, cu pistolul. Rumeș Dumitru a fugit de-acolo...

- Ce s-a întâmplat după aceea?
- Am mai stat vreo două-trei zile în Herța, casele noastre fuseseră, bineînțeles, jefuite și ceea ce rețin este că relațiile cu vecinii români nu mai erau aceleași. Ne evitau.

- De ce?
- Nu vă pot spune...
- Execuțiile acelea ar fi putut fi oprite dacă populația românească ar fi intervenit?
- Dacă ar fi intervenit în grup, în mod sigur, da. Dar cine să organizeze un asemenea grup, când, în prealabil, ne jefuiseră casele? Rețin că un om care era prieten cu tata, după ce-am ieșit din sinagoga respectivă, i-a întors spatele... l-a întors spatele, vă dați seama?! A durat vreo două-trei săptămâni, apoi în august 1941, toți evreii au fost adunați într-un convoi și duși... În câteva zile am văzut cum ne-am transformat cu toții din oameni în animale. Dormeam pe marginea drumului, pe tăpșane. După ce am ajuns la

Securenii, am stat trei zile în casele evreilor ce fuseseră deportați de acolo după care am pornit spre Edineț. Atunci, acolo, am apărut păduchii și tifosul. Ne era foame. Eram 11.000 de oameni acolo, vreo 1.400-1.500 din Herța. Apoi, în octombrie, ne-au luat din nou și iarăși, pe jos, acum prin ploaie și glod... ne-au dus... ne-au tot dus... Atunci am văzut pentru prima oară - mă întorsesem puțin, așa, să-mi fac o nevoie -, am văzut cum un om în vârstă a fost împușcat de un jandarm fiindcă rămăsesse în urmă. De-o parte și de alta, dintre cocenii de porumb, țărani și au năvălit să-l dezbrace, cu toate că el mai mișca... Nu

puteai să te îndepărtezi de mulțime... era și o vorbă „țineți aproape, țineți aproape“... Vă mărturisesc că atunci când îl auzeam pe Tucă cu „țineți aproape“, nu puteam suporta și închideam televizorul. La un moment dat, am înnoptat pe o coamă de deal, ninsese și pe urmă a înghețat. Țin minte glasul mamei, care îmi repeta tot timpul: „Să nu adormi, că mori. Să nu adormi, cine adoarme, moare!“! N-am adormit, dar dimineața, la plecare, când m-am uitat înapoi, am văzut toată coama aceea de deal presărată cu cadavre. Zăpada era foarte albă... și-acum am coșmaruri cu această scenă. Așa am depășit Nistrul și, de la Ataki, am fost preluat de alți jandarmi, am trecut de Moghilev și jandarmiiăștia noi erau mai de treabă. Așa cum am spus, totul depindea de om, că ordinele erau aceleași. La Ozarinet am înnoptat în casele oamenilor, era ceva fantastic, am băut ceai! Apoi am fost duși mai departe...

- În tot acest timp, ce-ați mâncat?
- Nu vă pot spune. Țin minte doar când ne aplecam să bem apă din Nistru, ca animalele. Apoi am ajuns la Hrumiucă, ne-au băgat în niște grajduri din afara satului, jandarmii au dispărut și noi am rămas acolo.

- Puteați evada?
- Unde? Unde să te duci?
Ordinile erau ca orice jidan care era prins să fie împușcat. Rețin că mie îmi degeraseră picioarele și a venit o babă ucraineană, a venit până la grajdul acela să-mi îngrijească picioarele și vă spun că acum eu am picioare datorită acestei babe, care n-a vrut să primească nimic de la noi. Doctorii de-acolo spuneau c-o să trebuiască să-mi taie picioarele!

- Știți cum o chema?
- Nu știu, dar o am în minte, parcă o văd și-acum. Dumnezeu s-o odihnească, întotdeauna când umblu mă gândesc la ea.

Pe urmă, tata și fratele lui mai mic, cu riscul de-a fi uciși, au plecat pe jos spre Moghilev, vroiau să găsească ceva de lucru ca să nu murim de foame. S-au dus, s-au întâlnit și cu alte rude, apoi s-au întors după noi cu o căruță cu doi cai, au fost încărcăți numai copiii, și femeile se urcau cu schimbul. Eu mergeam pe jos. Un singur bărbat mâna căruța - unchiul, tata sau cumnatul. La Moghilev am găsit de lucru, atât eu, cât și tata, primeam în schimb cir, era fantastic să

Interviu cu
dr. LIVIU BERIS,
vicepreședintele
Asociației Evreilor
din România
Victime
ale Holocaustului

„Să nu adormi,
cine adoarme
moare“

● La decernarea Premiilor AGIR (1995) - împreună cu colaboratorii Maria Stoiciu și Nicolae Zeneci

ai cir. După care m-am îmbolnăvit de tifos și am fost dus într-un izolar... am trecut prin asta și eram atât de slăbit încât puteam merge numai în patru labe - mă luaseră părinții de-acolo într-o cotigă cu care se cărau morții.

- Câți ani aveți?
- 14 ani. Dar ajunsesem ucenic tâmplar și aveam porția mea de cir. Nici prins nu mai puteam fi, cei ce lucrau aveau o adevărată salvatoare. Până la urmă am fost adunați într-un ghetou și mama a avut o idee: a început să facă toci, de vânzare - era o mâncare din cartofi cruzi răși și copti în cuptor, o minunăție. Dar fiindcă tata l-a interplat pe fratele doctorului Danilov - care era omul autorităților -, reproșându-i comportamentul, a fost a doua zi chemat și deportat, nimeni nu știa unde. Dar tata știa germana și, dus dincolo de Bug, a fost pus să lucreze la o organizație de construcții, Todt se chema. Când s-a terminat lucrarea, un ofițer neamț l-a avertizat să-și ia câțiva prieteni de nădejde și să dispară în noapte, fiindcă a doua zi urmau să fie împușcați toți cei ce lucraseră acolo. Așa că tata a plecat cu 12 oameni, au fost prinși de români, dar n-au mai fost executați, ci duși până la Odessa, la Curtea Marțială, pentru a fi judecați. Tata avea o rană cumplită în piept, și-a dat la o parte zdrențele, zicând: „Eu am luptat alături de dvs. în primul război mondial și am rana asta. Acum, un ofițer german mi-a salvat viața, dar dacă voi vreți să mi-o luați, n-aveți decât s-o faceți!“! Ofițerii s-au sfătuit și toți cei 12 deportați au fost aduși cu pază și reintroduși în ghetou. În sfârșit, în decembrie 1943, Antonescu i-a repatriat pe cei din Vechiul Regat, deci și pe cei din Herța. Am fost luați și duși la niște vagoane de marfă... tot atunci am mâncat și prima bucată de pâine adevărată, îi mai țin minte și acum gustul...

- Câți ani aveți?
- 15 ani și ceva. Așa am ajuns până la Dorohoi. Tata era așa de îngrozit de sovietici și de Siberia, încât, imediat după 23 august, a cumpărat o căruță cu doi cai, împreună cu alte câteva familii, și am venit la București, unde m-am înscris la un liceu evreiesc, „Cultura A“. Dar a fost, așa cum spuneam, extrem de importantă pentru mine, pentru formarea mea, teribila *Universitate a Suferinței* care a fost *Transnistria*. Numai că de-acum trebuia să merg mai departe! La „Cultura A“ am întâlnit și primii profesori adevărați. Dvs. înțelegeți? L-am avut director pe Littman, la matematică pe extraordinarul Fajon... erau, nu exagerez, oameni din elita intelectualității europene. Littman s-a ocupat de mine până într-atât încât, înainte de examene, îmi aducea și ceva de-ale gurii, fiindcă mie mi-era tot timpul foame. Roșesc și acum amintindu-mi că, nu o dată, în timpul strălucitelor demonstrații ale lui Fajon, eu, de fapt, mă gândeam la mâncare... De la acești profesori minunați am învățat și că, pe lângă disperare, subzistă, cu îndârjire, speranța! Și că norocul meu de a fi citit, încă la Herța, *Originea speciilor*, în limba franceză, poate marca o carieră și determina un destin. Littman mi-a împrumutat cărți și existau facultăți fără superlative pe-atunci, cum era cea de zootehnie, și îndârjirea secretă a celui ce-l îmbrățișase, odinioară, pe Fondane, de-a răzbi și el spre un costum alb. Scurtez, mi-am făcut facultatea, am intrat în cercetare și, poate, cel mai important, am câștigat încrederea unor oameni. Am urmat doctoratul, pomenindu-mă, spre începutul anilor '80, cu un titlu științific pe care am încercat mereu să-l onorez. Nu știu când am învățat să vorbesc - știu însă când am învățat, de la Littman și de la Fajon, că n-am dreptul să mint - facultate îngrozitor de grea. Și asta încerc să-i învăț acum, pe tinerii de azi, când, în calitate de vicepreședinte al *Asociației Evreilor din România Victime ale Holocaustului*, mă duc pretutindeni unde sunt invitat - și la vârsta mea nu-i ușor! - să le vorbesc despre ceea ce a fost cândva și nu trebuie să se mai repete niciodată! Nu despre cărțile mele (vi le-am adus să le vedeți, totuși!), sau despre brevetele de invenție le vorbesc, ci despre oamenii din viața mea, buni, ca dr. Ghelerter, ca dr. Kraft, ca dr. Hoffman, despre nenumărații mei colaboratori din laboratoare, dar și despre răii ale căror nume evit de cele mai multe ori să le rostesc, ca pentru a exorciza *răul absolut* pe care eu l-am cunoscut și încă mai lupt să-l înving!

- Câți ani aveți?
- 15 ani și ceva. Așa am ajuns până la

Dorohoi. Tata era așa de îngrozit de sovietici și de Siberia, încât, imediat după 23 august, a cumpărat o căruță cu doi cai, împreună cu alte câteva familii, și am venit la București, unde m-am înscris la un liceu evreiesc, „Cultura A“. Dar a fost, așa cum spuneam, extrem de importantă pentru mine, pentru formarea mea, teribila *Universitate a Suferinței* care a fost *Transnistria*. Numai că de-acum trebuia să merg mai departe! La „Cultura A“ am întâlnit și primii profesori adevărați. Dvs. înțelegeți? L-am avut director pe Littman, la matematică pe extraordinarul Fajon... erau, nu exagerez, oameni din elita intelectualității europene. Littman s-a ocupat de mine până într-atât încât, înainte de examene, îmi aducea și ceva de-ale gurii, fiindcă mie mi-era tot timpul foame. Roșesc și acum amintindu-mi că, nu o dată, în timpul strălucitelor demonstrații ale lui Fajon, eu, de fapt, mă gândeam la mâncare... De la acești profesori minunați am învățat și că, pe lângă disperare, subzistă, cu îndârjire, speranța! Și că norocul meu de a fi citit, încă la Herța, *Originea speciilor*, în limba franceză, poate marca o carieră și determina un destin. Littman mi-a împrumutat cărți și existau facultăți fără superlative pe-atunci, cum era cea de zootehnie, și îndârjirea secretă a celui ce-l îmbrățișase, odinioară, pe Fondane, de-a răzbi și el spre un costum alb. Scurtez, mi-am făcut facultatea, am intrat în cercetare și, poate, cel mai important, am câștigat încrederea unor oameni. Am urmat doctoratul, pomenindu-mă, spre începutul anilor '80, cu un titlu științific pe care am încercat mereu să-l onorez. Nu știu când am învățat să vorbesc - știu însă când am învățat, de la Littman și de la Fajon, că n-am dreptul să mint - facultate îngrozitor de grea. Și asta încerc să-i învăț acum, pe tinerii de azi, când, în calitate de vicepreședinte al *Asociației Evreilor din România Victime ale Holocaustului*, mă duc pretutindeni unde sunt invitat - și la vârsta mea nu-i ușor! - să le vorbesc despre ceea ce a fost cândva și nu trebuie să se mai repete niciodată! Nu despre cărțile mele (vi le-am adus să le vedeți, totuși!), sau despre brevetele de invenție le vorbesc, ci despre oamenii din viața mea, buni, ca dr. Ghelerter, ca dr. Kraft, ca dr. Hoffman, despre nenumărații mei colaboratori din laboratoare, dar și despre răii ale căror nume evit de cele mai multe ori să le rostesc, ca pentru a exorciza *răul absolut* pe care eu l-am cunoscut și încă mai lupt să-l înving!

Originea
speciilor
și atracția
spre
genetică

A consemnat NEDEEA BURCĂ